

Parafrase van een dilemma

mr. W.C.D. Hoogendijk

Mr. W.C.D. Hoogendijk (1926) is hoofd van de afdeling Welzijnszaken van de provincie Zuid-Holland.

Is het beleid van de regering meedogenloos? In zijn artikel wekte De Lange die indruk. Hoogendijk reageert hierop: het meningsverschil tussen het CDA en De Lange komt voort uit een verschillende analyse van de werkelijkheid. Maar beiden zijn het in veel grotere mate eens, dan tot nu toe uit de discussie blijkt.

Waar gaat het *echt* om in het sociaal-economisch beleid, inclusief de consequenties?

In het novembernummer van dit blad is de uitkomst gepubliceerd van een aantal gesprekken met toonaangevende CDA-politici over het sociaal-economisch beleid van de regering. De bedoeling was, voor- en tegenstanders van dit beleid houvast te geven, opdat de discussie over de essentie van dit beleid voortgang zou kunnen vinden. In de praktijk van alledag blijkt immers, dat deelonderwerpen die actueel zijn de meeste aandacht trekken, doch dat de strategische conceptie onbelicht blijft; niet het minst omdat die vaak meer impliciet dan expliciet in de beleidsvisie van regering en oppositie is verwerkt.

Bovenstaande vraag is des te dringender, omdat die niet alleen aan de orde is in het treffen met de oppositie, maar ook in de dialoog tussen hen die zich geestverwant weten op grond van gemeenschappelijk aanvaarde waarden in het leven. Bijvoorbeeld het CDA en bepaalde kerkelijke instituties zoals de Raad van Kerken. De discussie

verloopt onbevredigend, men schijnt elkaar nauwelijks te kunnen raken, de dialoog valt uiteen in twee monologen. De punten van verschil blijven versluierd.

De heer De Lange heeft de door de redactie doelbewust geboden gelegenheid aangegrepen om tegenover het regeringsbeleid, ondersteund door de fractie en de partij, zijn eigen visie te plaatsen. Hij doet dit op een wijze die mijns inziens representatief is voor de gevoelens die in bredere kring terzake leven. Wij hebben daarmee twee beelden van beleid naast elkaar. De vraag komt op ons af of het mogelijk is, recht doende aan de strekking van het novembernummer en recht doende aan het artikel van de heer De Lange, beide opvattingen zodanig in beleidsdilemma's te concentreren, dat de essentie van de onderlinge verschillen en dat de keuzemomenten zichtbaar worden. Dit artikel is een poging de aard van het meningsverschil scherper in beeld te krijgen.

De wortels van de crisis

Het gaat om principiële tegenstellingen, stel-

lig. Maar het gaat niet minder, en daaraan voorafgaande, om de interpretatie van de feiten. Volgens mij is primair in geding onze interpretatie van de werkelijkheid. Willen wij in onze principiële confrontatie niet volstrekt de mist in gaan, zoals helaas vaak gebeurt, dan zullen wij de volharding moeten opbrengen om met elkaar onze analyse van wat er feitelijk aan de orde is uit te discussiëren.

De politici van het CDA die in het novembernummer aan het woord komen constateren een ontwrichting van de samenleving die ondermeer blijkt in een onbeheersbaar geworden werkloosheid en een onbeheersbaar geworden financieringstekort bij de overheid. Bij het optreden van het kabinet-Lubbers steeg de werkloosheid met 15.000 per jaar en liep op tot 847.800 (seizoen gecorrigeerd) als hoogste stand in mei 1984. Een beklemmende en afschuwelijke situatie.

Geconfronteerd met deze zich voltrekkende ramp kiezen ministers, fractie en partij in hun beleid voor één prioriteit die alle andere prioriteiten in prioriteitswaarde overtreft: teruggingen van de werkloosheid. Dat kan in hun visie alleen door structureel in onze samenleving in te grijpen, onder meer door het verlagen van het voorzieningsniveau over de gehele linie; inkomens, uitkeringen, diensten. Wij waren namelijk in Nederland met zijn allen op een grotere voet gaan leven dan wij ons konden veroorloven, hetgeen door de ingetreden recessie (en dus het ontbreken van verhullende situaties als gevolg van de economische groei) pijnlijk voelbaar werd.

Het CDA constateert dus een heilloze ontwikkeling in de samenleving, die, indien niet omgebogen, tot steeds verdere ontwrichting leidt, met schade voor allen, maar met de meeste schade voor de zwaksten onder ons, die als gewoonlijk als eersten de gevolgen van een uit de hand lopende ontwikkeling ondervinden: werklozen, uitkeringstrekken, gebruikers van medische en sociale voorzieningen.

In Nederland voltrok zich een ramp; dit is volgens mij de essentie van de analyse van het CDA bij het optreden van het kabinet-Lubbers.

Hoe deze analyse te beoordelen?

Men kan die bijvallen of aanvallen, maar het geven van deze analyse is op zichzelf nog niet een onsociale daad. Het signaleren van ontwrichtende ontwikkelingen kan evengoed het begin zijn van een proces tot structurele verbetering! Aandacht voor de krachten die de samenleving in een bepaalde richting stuwen heeft trouwens van ouds de belangstelling gehad van de christen-democratie (architectonische kritiek op de samenleving). Maar ook het socialisme moet zo'n aanpak aanspreken. Het is mijns inziens legitiem vanuit deze gezichtshoek een bepaalde feitelijke maatschappelijke situatie te analyseren. In elk geval kan men er niet van zeggen dat die voorbijgaat aan de structurele component in het gebeuren, zoals de heer De Lange aan het CDA verwijt, dunkt mij.

De gevolgen van de crisis

De heer De Lange is niet minder dan de CDA-politici ontzet over de massale werkloosheid (dat is in confesso). Maar zijn ingang is een andere.

Hij begint niet met de structurele vraag, wat er in onze samenleving mis gegaan kan zijn waardoor de werkloosheid (en andere zaken) zo onbeheersbaar uit de hand liepen; hij begint vanuit een pastorale invalshoek bij de levensomstandigheden van hen die door de werkloosheid getroffen worden. Hij vindt het ongehoord dat zij die door de werkloosheid of door andere rampen als ziekte, afkeuring, echtscheiding zijn getroffen, *daarenboven* als gevolg van het regeringsbeleid (gesteund door het CDA) gekort worden op de uitkeringen die zij genieten. De solidariteit brengt mee, dat de (toch reeds krappe) inkomenspositie van deze categorie kansarmen onaangetast dient te blijven, zo interpreteer ik de heer De Lange.

Het eerste dilemma

Dit zijn de twee uitgangspunten. Spreken zij elkaar tegen, of belichten zij beide één aspect van de sociaal-economische werkelijkheid, zij het ieder een ander aspect?

Bij de heer De Lange beluister ik, dat hij in

het regeringsbeleid de identificatie mist met de concrete levensomstandigheden van hen die door de maatschappelijke ontwikkelingen op een parkeerspoor zijn terecht gekomen.

Bij de CDA-politici beluister ik, dat de kritische kerkleiding in gebreke blijft zich in te leven in de opgave waarvoor de praktizerende politicus wordt gesteld wanneer hij geconfronteerd wordt met de weerbarstige maatschappelijke werkelijkheid. De kritische

» Wie zich onttrekt aan onvermijdelijke onaangename gevolgen laat de werklozen in de steek

kerkleiding ontloopt de keuzen die de politicus moet maken. Wat nodig is, aldus de CDA-politici, dat is dat maatschappelijke trends worden omgebogen die de rendementspositie van het bedrijfsleven hebben aangetast en tot werkloosheid en andere calamiteiten hebben geleid. Maar dat is nu precies wat de heer De Lange en andere kritische kerkleiders niet willen, of niet aandurven, of op zijn minst niet als noodzaak onderkennen, waardoor, indien hun visie gevolgd zou worden, het in de samenleving van kwaad tot erger zou gaan. Hoewel zij de schijn wekken solidair te zijn met de werklozen en met anderen die het arm hebben, laten zij hen in feite in de steek, door zich te onttrekken aan de onvermijdelijke onaangename maatregelen gericht op het ombuigen van ontwrichtende maatschappelijke trends; maatregelen die over de gehele linie, ook bij de lagere inkomensgroepen, voelbaar zullen zijn.

Is het regeringsbeleid ongevoelig, of is de zienswijze van de heer De Lange onverantwoord? De kritische kerkleiders zijn mijns inziens in dit deel van de confrontatie gehouden hun analyse van de maatschappelijke trends te stellen tegenover die van de regering en aan te geven welk regeringsbeleid *inclusief* de daaruit voortkomende consequenties) gunstiger uitkomen belooft dan het gevoerde beleid. In dit opzicht blijft mijns inziens de kerkelijke kritiek in gebreke, zoals ook de heer De Lange in zijn artikel. In elk geval lijkt mij de kritiek niet terecht dat de regering, gesteund door het CDA, geen structurele maatregelen wil treffen.

Wellicht kunnen wij het voorgaande ook zo samenvatten, dat kerkelijke organen op pastorale motieven zich mengen in het politieke dispuut, maar niettemin in a-politieke uitspraken blijven steken. Voor de politicus, die zich *niet* aan de politieke verantwoordelijkheid kan onttrekken, krijgt dit soort uitspraken dan al gauw het karakter van goedkoop en vrijblijvend. Wat kun je er mee doen??

Onrechtvaardige lastenverdeling?

Tot zover het meningsverschil over de uitgangspositie, zoals ik dat interpreteer. Maar er is nog een ander belangrijk meningsverschil, dat eveneens is te herleiden tot een verschillende kenschets van de feitelijke werkelijkheid.

Ik grijp terug op de reeds vermelde visie van de heer De Lange op de beknelde positie van hen die aan de onderkant van de samenleving zich bevinden. Welke maatregelen de regering ook treft, zo paraphraseer ik de heer De Lange, zij zal er zorg voor dienen te dragen dat de last daarvan niet op de zwakken maar op de sterken gelegd wordt. Wat in het beleid van de regering, gesteund door het CDA, veroordeeld moet worden, aldus de heer De Lange, dat is de onrechtvaardige verdeling van de lasten over de verschillende bevolkingsgroepen: de sterken komen er goed van af en de zwakken te slecht. Een overdraaglijke uitkomst voor ieder die de christelijke ethiek richtinggevend acht!

Vertekening van de werkelijkheid?

De heer De Lange brengt hiermee een levensvisie in geding die heel diep wortelt in het christendom, zij het gelukkig niet in het christendom alléén. De overheid mag niet iedereen over één kam scheren maar dient te discrimineren: de zwakken ontzien en de lasten leggen bij de sterken.

Deze these is op zich zelf gesteld niet voor tegenspraak vatbaar, maar dient richtinggevend te zijn voor het beleid, ook binnen het CDA. Tot zover is er dus geen verschil van mening. Het meningsverschil treedt pas op als de vraag aan de orde komt hoe deze visie in het regeringsbeleid gestalte krijgt. Het CDA verwijt aan de heer De Lange dat hij in zijn kritiek op het regeringsbeleid aan een aantal onmiskenbare feiten voorbij gaat, hetgeen zijn visie op de werkelijkheid misvormt. Welke zijn deze feiten?

a. In de eerste plaats dat in het regeringsbeleid wel degelijk en heel doelbewust selectief te werk wordt gegaan, door onder de velen die het krap hebben, aan wat genoemd wordt de *echte* minima, een beschermde, vrijwel onaantastbare positie te verzekeren.

b. In de tweede plaats wordt door alle betrokkenen er op gewezen, dat de heer De Lange en anderen die zijn zienswijze delen, een vertekend beeld geven van de positie van de lage inkomensgroepen. Niet bestreden wordt dat zij het krap hebben, maar, zo wordt er aan toegevoegd, de uitkeringen in Nederland behoren intussen wel en nog steeds tot de hoogste van de wereld. Wij moeten er voor oppassen dat wij lichtvaardig de schijn wekken, dat wij in Nederland als gevolg van het regeringsbeleid door de bodem van het bestaansminimum gezakt zouden zijn. Eigenlijk moeten wij het andersom stellen, dat het verrassend is dat wij, ondanks de recessie en ondanks het restrictieve regeringsbeleid, nog steeds in staat zijn gebleken ons hoge sociale niveau in relatie tot de ons omringende wereld in stand te houden. Dit aspect blijft bij de heer De Lange en de zijnen systematisch buiten beschouwing.

c. Er wordt op gewezen dat de netto inko-

mensverschillen tussen de minima en wat daar dicht boven ligt zo gering zijn geworden (soms zelfs geheel zijn weggevallen) dat zij een stagnerend uitstralings-effect op de arbeidsmarkt hebben en daardoor in feite een belemmering zijn gaan vormen voor het op herstel van de arbeidsmarkt gerichte beleid. d. Tenslotte: wie zijn de zwakken? In de achter ons liggende periode was dat onder meer het bedrijfsleven! Mag dat geconstateerd worden zonder de stigmatisering van onsociaal gedrag, zo kan de heer De Lange gevraagd worden?

Het tweede dilemma

Het CDA brengt deze *feiten* in geding. De heer De Lange gaat op deze feiten niet in, laat voorts de arbeidsproblematiek voor wat die is en concentreert zijn kritiek op de effecten van het beleid dat het CDA als antwoord op deze feiten ontwikkelt, met name voor de lage inkomensgroepen. Het CDA, aldus de essentie van zijn kritiek, is er niet op uit recht

» De overheid dient te discrimineren: de zwakken ontzien en de lasten leggen bij de sterken «

te doen aan de armen door hen op te trekken tot het niveau van hen die er beter aan toe zijn, maar drukt de armen neer door de afstand te vergroten tot hen die op de arbeidsmarkt en in de samenleving onbedreigde posities innemen. Dit is zo tegengesteld aan wat het Evangelie zegt over de wijze waarop wij ons behoren te gedragen jegens de medemens die het moeilijk heeft, aldus de heer De Lange, dat het onbegrijpelijk is

dat een partij, die in haar politiek verwijst naar christelijke waarden, deze politiek voor haar rekening durft te nemen.

Indien wij afsluitend de visie van de heer De Lange op dit punt confronteren met het beleid van het CDA, dan denk ik dat menig-een, net als ik zelf, in de beschouwingwijze van de heer De Lange herkent het oprecht meeleven met diegenen die het in ónze maatschappij moeilijker hebben dan anderen. En ontbering is slechts in grenssituaties een absoluut begrip; meestal is het een relatief begrip, een vergelijking tot de wereld om ons heen. Welnu, ondanks de hoge levensstandaard in Nederland in vergelijking met de ons omringende landen, is er *relatief* natuurlijk sprake van ontbering bij velen.

Maar..... dat is slechts één kant van de zaak. De vraag is, welke mogelijkheden de politiek heeft om hierin ten gunste verandering aan te brengen. De CDA-politici zeggen dat de weg daartoe niet is de verhoging van de uitkeringen (en in het algemeen van de inkomsten) van de huidige generatie achterblijvers, maar in het orde op zaken stellen, waardoor de vitaliteit en de weerstandskracht van het gehele maatschappelijk-economische gebeuren verhoogd wordt en – op termijn – iedereen daarvan op een vanzelfsprekende manier meeprofiteert. Tot zo lang ontkomen wij er niet aan dat *iedereen* de pijn voelt van de onvermijdelijk geworden saneringsoperatie, óók de lagere inkomens, met dien verstande dat zij die werkelijk op een minimum uitkomen naar de maatstaven van onze maatschappij, respectievelijk zij die als langdurig werkloze of anderszins gehandicapte werkelijk in marginale situaties terecht komen, een speciale bescherming ontvangen.

In het dispuut met de heer De Lange wordt dan de vraag: is dit zoals hij suggereert een medogeneloos beleid, ontdaan van christelijke inspiratie en christelijke waarden, waarin de zwakke de prijs moet betalen van het herstel van de ontwrichting als gevolg van ons aller te rijke levenswijze in het verleden, of zijn de politici krachtens eigen verantwoordelijkheid gehouden aan de gehele sa-

menleving een gedisciplineerde versobering op te leggen als investering voor de toekomst?

Deze vraag kan mijns inziens slechts beantwoord worden, indien de *consequenties* van de verschillende benaderingswijzen mede in de beschouwing worden betrokken. Het CDA stelt, dat zonder de maatschappelijke discipline en versobering, de ramp óók en met name voor de kansarmen, alleen maar groter wordt. De heer De Lange gaat in zijn

---

» De Lange gaat voorbij aan de vraag of zonder versobering de ramp voor de kansarmen alleen maar groter wordt «

---

analyse aan deze vraag voorbij. Tegenover zijn kritiek op het CDA zou aan hem de vraag gesteld kunnen worden, of handhaving van het *inkomensniveau* van de lage inkomens, bij de zichtbare vermindering elders (ambtenaren, beambten, zelfstandigen) naar zijn oordeel er toe bijdraagt de sociaal-economische impasse in onze samenleving te doorbreken. In het novembernummer heeft de minister van Sociale Zaken gezegd, dat bestrijding van de werkloosheid voor hem een hogere prioriteit heeft dan het handhaven van de koopkracht (inclusief de koopkracht van de lage inkomens). Dit is dunkt mij op zichzelf geen onsociale benadering. Ook in de op de christelijke ethiek georiënteerde visie van de heer De Lange kan handhaving van de koopkracht mijns inziens niet het eerste en het laatste woord zijn.

Anders gezegd: voor ons is niet alleen van belang welk pastoraal antwoord gegeven

moet worden op de maatschappelijke problematiek, maar ook welk politiek antwoord daarop gegeven moet worden. Zouden dit niet weer de twee kanten kunnen zijn van hetzelfde probleem?

Ik herinner mij in dit verband een opmerking van de minister van Sociale Zaken in het novembernummer, dat een bewindsman, die met volle overtuiging in de huidige constellatie het sociaal-economisch beleid uitvoert, in verlegenheid kan komen wanneer hij geconfronteerd wordt met de gevolgen van dit beleid in de concrete micro-situaties van de individuele levensgemeenschappen. Deze spanning is er; laten wij de zaak niet mooier voorstellen dan die is. Wij zijn naar mijn mening ook verplicht te laten merken dat wij deze spanning voorvoelen, omdat wij anders onrecht zouden doen aan diegenen die – ondanks alle macro-vertogen – toch in hun micro-situatie het echt moeilijk hebben en soms nauwelijks weten hoe het hoofd boven water te houden. Dit solidariteitsmoment mag niet ontbreken. Maar welke zijn voor de politiek, met erkenning van dit spanningsveld, de mogelijkheden in de micro-situaties individueel of collectief méér te doen dan thans geschiedt? Op een wijze die de saneringsoperatie niet in gevaar brengt, waardoor ieder van de regen in de drup zou komen? Ook de heer De Lange wijst één kant van de medaille aan, maar geeft niet aan hoe de twee kanten van de medaille met elkaar in harmonie te brengen. Het is de moeite waard, wij zeiden het reeds in het novembernummer, daarop creatief door te denken. Maar daartoe is voorwaarde dat de spanning gevoeld wordt, aan de kant van de regering en het CDA, maar óók aan de kant van de heer De Lange en aan de kant van de kritische kerkleiders.

Theologie en politiek

De dilemma's zijn zoals uit het voorgaande blijkt mijns inziens geconcentreerd in de analyse van de maatschappelijke werkelijkheid en het type antwoord dat wij menen op deze werkelijkheid te moeten geven. Dat is in de discussie veel belangrijker dan de visie

op de overheidstaak en de maakbaarheid van de samenleving. Ik heb het vermoeden dat wij in dat opzicht, als wij niet gebiologeerd worden door onze actuele politieke verschillen, in veel grotere mate met elkaar eens zijn dan tot nu toe uit de discussie blijkt.

De heer De Lange en het CDA constateren immers beiden onvolkomenheden in de samenleving. Dat zal in ons beider visie toch wel op een of andere manier met de zonde die in de wereld is gepenetreerd te maken hebben. Wij proberen beiden, zowel in de micro- als in de macro-verhoudingen, ons daar niet bij neer te leggen, maar er iets aan te doen. Wij beseffen beiden dat wij nooit een ideale samenleving blijven kunnen oprichten (maakbaarheid), maar zijn tegelijk naar ik aanneem beiden van oordeel dat wij desalniettemin wel degelijk over het vermogen beschikken bevrijdend in de samenleving in te grijpen, recht doende aan degenen die onrecht lijden, niet het minst met de hulp van de overheid. Terwijl wij toch ook beiden er weet van hebben dat ook de mogelijkheden van de overheid beperkt zijn en dat wij er verstandig aan doen van de overheid niet te veel te verwachten. Volgens mij ligt de essentie van de tegenstellingen niet in deze theologisch-filosofisch-dogmatische sfeer. De essentie ligt in de analyse van de werkelijkheid, zij het dan dat deze analyse altijd een subjectieve interpretatie is op basis van onze daaraan voorafgaande vóóronderstellingen, op basis van onze maatschappijvisie. In zoverre is de visie op de overheidstaak, de maakbaarheid van de samenleving natuurlijk wel relevant en waard om geëxpliciteerd te worden. Maar toegespitst op de probleemstelling: wat is er in onze samenleving, niet uit het gezichtspunt van het pastoraat, of van de theologie, maar uit het gezichtspunt van de overheid en van de burger *echt* in essentie aan de orde? En welke zijn de mogelijkheden daarop als overheid een eigentijds, sociaal verantwoord, antwoord te geven?

Aangezien de maatschappij niet statisch is, maar altijd in ontwikkeling, aangezien de ant-

---

woorden altijd tijdsbepaald zijn en gegeven worden naar het inzicht van het moment, is het de moeite waard hiermee onrustig bezig te blijven. Ook door confrontatie met diegenen die, met een beroep op de gemeenschappelijke christelijke ethiek, politiek andere wegen te gaan.

De lezer heeft in dit blad thans zelf materiaal in handen om zich een oordeel te vormen wat de kern is van het meningsverschil dat

de partijen verdeelt. Laten wij proberen de monologen te verheffen tot vruchtbare dialogen, welk beleid de sociale opdracht van de politiek het beste recht doet.

